

Doğu Akdeniz ve Ege Adaları Enerji Koridoru Üzerinden Megali İdea ve Yeni Soğuk Savaş Senaryoları

Ergenekon SAVRUN*

Özet

Kıbrıs yarım yüzyıldan fazla bir zamandan bu yana, içinde bulunduğu bölgeyi ve uluslararası dengeleri etkileyen çok yönlü bir sorun olarak Türkiye'nin dış politika meselelerinin başında gelmektedir. Ne yazık ki Kıbrıs'ın adı sorun sözcüğü ile birlikte anılıyor. Diğer yandan tarih boyunca Kıbrıs'ın kaderi coğrafi ve stratejik özelliği yüzünden her dönemin doğal kaynaklarının kontrolünü sağlamak üzere başat güçlerin gözbebeği olmuştur. Ada tarihinin hiçbir döneminde ufak deniz ticaret kolonileri hariç Yunanların kontrolünde olmamıştır, ancak Yunan büyük ülkesi olan Megali İdea'nın en büyük hedefleri arasında yer almıştır. Yakın tarihimizde de Enosis yani Yunanistan ile birleşme hayalleri yüzünden Kıbrıs ve Anadolu Türkü büyük bedeller ödemiştir. Günümüzde ise Levant Havzasında Batı menşeli enerji şirketlerinin yeni hidrokarbon yataklarını keşfetmesiyle bölge tekrardan hareketlenmiştir. Megali İdea'nın dünkü ortakları yine iş başındadır. Ayrıca, ham madde ve enerji açısından Rusya'ya olan bağımlılığına son vermek isteyen Avrupa Birliği ve yine Türkiye üzerinden yapılması planlanan enerji boru hatlarının doğrudan Ege Adalarından ve Yunanistan ana karasından geçirterek Türkiye'yi devre dışı bırakmak isteyen Yunanistan, Megali İdea hayallerini canlandıracak hamleler peşindedir. Öte yandan Soğuk Savaş döneminin son galibi ABD tahtını eski rakibi Rusya ve yeni rakibi Çin'e kaptırmak niyetinde değildir. Elbette işin içinde perde arkasında yönetmen İngiltere ve ABD'nin bölgedeki baş müttetiki İsrail de taraftır. Çünkü planlanan enerji boru hattı İsrail üzerinden Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ege Adaları ve Yunanistan üzerinden AB'ne dağıtılmak istenmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan ise bölgedeki son yıllardaki gelişmeleri tarihi bir görev addederek fırsat kollamakta ve Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak istemektedir. Bu çalışma da ise Bölgemizde cereyan eden gelişmeler üzerinden Megali İdea hayallerinin nasıl çalıştığını ve dünyanın yeniden Soğuk Savaş dönemine dönüştüğünü anlatmaya çalışacağız.

Giriş

Kıbrıs Doğu Akdeniz'deki kilit jeopolitik öneminden ötürü tarih boyunca çeşitli uygarlıkların yerleşkesi olmuştur. Cilalı Taş Devrini saymazsak eğer tarihi M.Ö. 3000'e uzanan Kıbrıs'ta 1570-1571 Osmanlı İmparatorluğu fethine kadar adada sırasıyla Hititler, Fenikeliler, Asurlular, Eski Mısırlılar, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Müslüman Araplar, İngilizler (Aslan Yürekli Richard), Lüzinyanlar, Cenevizliler ve Venedikliler hüküm sürmüşlerdir. (Savrun, 2018, s. 6). Öte yandan Kıbrıs'ın tarihsel demografik yapısına baktığımızda şu gerçekler göze çarpar. Yukarıda

* Dr. Öğr. Üyesi Ergenekon SAVRUN, Ufuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü. Bu makale daha önce "Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi (IJHE)", 2018, 4. Cilt, 7. Sayısında yayınlanmıştır. ergenekonsavrun@gmail.com

da bahsettiğimiz gibi birçok uygarlık Kıbrıs’a egemen olmuştur. Bu yüzden çeşitlilik gösteren heterojen bir yapı mevcuttur. Her ne kadar kendilerini Yunan gören bazı küçük koloni ve krallıklar adada varlık göstermişse de tarihin hiç bir safhasında Kıbrıs siyasi olarak Yunan egemenliği altına girmemiştir. Eski çağlarda da Yunan halkı Kıbrıs halkı için yabancı bir halktı. Bugünkü Kıbrıs Rumlarının kendilerini Yunan saymaları da dil ve din birliğinden ötürüdür. (Bozkurt, 2001, s.2-3). Kıbrıs’ın Osmanlı İmparatorluğu nazarındaki durumunu şöyle açıklayabiliriz. Kıbrıs, dönemin başat deniz gücü Venediklilerin egemenliği altında olduğu dönemde, üç kıtaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğu’nun yumuşak karnı bir çıbanbaşı gibi duruyordu. Bu durumuyla Osmanlı İmparatorluğu için bir tehdit ve tehlike kaynağı oluşturuyordu. Adada konuşlanan Venedik korsanlarının Müslüman hacı adaylarına saldırması, Osmanlı İmparatorluğu’na düşmanca tutumları ve Kıbrıs Ortodoks halkının da yardım talepleri bardağı taşıran son damla olmuştur. (Uçarol, 1978, s.11). Venediklilere bir ultiatom vererek adayı savaşız olarak Osmanlı’ya teslim etme konusunda girişimde bulunmuştur.(Çay, 1989, s.18) Fetih sürecinde meydana gelen bazı diplomatik olaylar Başbakanlık Devlet Arşivi Dairesi’nin Osmanlı İdaresinde Kıbrıs adlı eserinde kısaca şöyle özetleniyor;

“11 Şubat 1570’de Venedik’e gönderilen Divan-ı Hümayun çavuşlarından Kubad Çavuş, götürmüş olduğu notayı 18 Mart 1570’de Venedik Senatosu’na sordu. Ültimatom niteliği taşıyan notada, Kıbrıs adasının Venedik’e 2000 mil uzaklıkta olduğu, Dalmaçya bölgesinde Venediklilerin Osmanlı sınırlarına saldırdığı, Akdeniz’de tüccar ve hac gemilerine saldıran korsanların Kıbrıs’a sığındığı ve Venedikliler için gereksiz olan bu adanın ellerinde tutulmasının dostluğa sığmayacağı belirtilerek bu gibi olayların önlenmesi ve barışın korunması için teminat olmak üzere adanın Türklere terk edilmesi istenmekte, aksi halde savaşın kaçınılmaz olacağı sert bir dille bildirilmekte idi.

Senato bunu reddetti. Kubat Çavuş Senato’nun olumsuz cevabını 5 Mayıs 1570’de İstanbul’a getirdi. Durumun vahametini kavrayan Venedikliler, Avrupa devletleri ile temasa geçerek destek arayışlarına giriştiler. Bu teşebbüsler sonunda Papalık, Venedik ve İspanya, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı üçlü bir ittifak yapılmasını kararlaştırdı. Malta Şövalyeleri, Sicilya Krallığı, Genevo Cumhuriyeti ve Savva Dükalığı da bu ittifaka birer ikişer gemiyle sembolik olarak katıldı. Bir taraftan diplomatik faaliyetler sürerken diğer taraftan İstanbul’da sefer hazırlıkları bütün hızıyla aralıksız devam

ediyordu. Kıbrıs Seferi'ne Serasker olarak Vezir Lala Mustafa Paşa, tecrübesine binaen de denizdeki donanma faaliyetine Vezir Piyale Paşa tayin edildi. 1570 Mart ayı geldiğinde Osmanlı Donanması tedarik görüp üç filo halinde Ege ve Akdeniz'e hareket etti. İlk filo Murat Reis komutasında, ikinci filo Piyale Paşa komutasında ve donanmanın en büyük bölümünü oluşturan üçüncü filoda Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa'nın komutasında idi. Serasker Lala Mustafa Paşa'nın da bulunduğu son filonun denize açılma törenine II. Selim bizzat katıldı.” (Başbakanlık, 2000, s.15).

Lala Mustafa Paşa önderliğindeki Osmanlı ordusu, 60.000 kişi ile karşılarında herhangi bir mukavemet görmeden 2 Temmuz 1570 tarihinde Limasol'a ayakbastı. 3 Temmuz günü de Tuzla bölgesi alındı. Daha sonra da Lefkoşa 9 Eylül 1570 tarihinde ele geçirildi. Kıbrıs halkı, Osmanlı birliklerine yardımcı olmuşlardır hatta Girne bölgesi ateş açılmadan ele geçirildi. Bu yardımların karşılığını daha sonra ada halkı özerklik olarak alacaktır. En büyük direniş ve çatışma ise Magosa'da oldu. Eylül 1570'de başlayan kuşatma 4 Ağustos 1571'de sona erdi. Magosa Kalesi'ni koruyan komutan Baragadino 5 maddelik bir antlaşma sonucunda kaleyi ve şehri Osmanlı'ya teslim etti.(Gazioğlu, 1994, s.10-11). 1571 yılında Magosa'nın da düşmesi ile adanın bütünü Türk egemenliğine geçmiştir.(Uçarol, 1978, s.11). Türkler adada Rumca konuşan Hristiyanlara Latinler tarafından yapılan zulme son vermişler ve Rum Ortodoks Kilisesinin bütün haklarını ve ayrıcalıklarını devreye sokmuştur.(Denktaş, 1988, s.18). Britanyalı tarihçi Sir Harry Luke'un değişiyile “Kıbrıslı Rumlar Sultan'ın hükmüne döndüler ve her yerde nefret ettikleri Latinlerden kendilerini kurtarmalarına sebep Türklerin istilasını hoş karşıladılar”.(Luke, 1973, s.75).

Fetihten sonra yönetim biçimi şu yönde gerçekleşti. Lefkoşa merkez olmak üzere Kıbrıs idari yönden bir “Beylerbeyilik” statüsüne girdi. Beylerbeyi olarak Avlonya Sancakbeyi Muzaffer Paşa getirildi. Girne, Magosa ve Baf sancak oldu. Adanın siyasi, ticari ve sosyal anlamda gelişmesi içinde Sis, Zülkadriye, Tarsus, İçil ve Alaiye, Kıbrıs'a bağlandı. Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs'taki yaşantıyı özendirmek için bir takım tedbirler aldı. Lala Mustafa Paşa'nın ardından 3.799 asker burada kaldı. Ayrıca devlet kadı, tezkireci ve defterdar gibi çeşitli görevlileri de aileleri ile Kıbrıs'a yerleştirdi. Osmanlı İmparatorluğu fethettiği her yerde düzen ve adaleti sağlamak için bir takım tedbirler almıştır. Öncelikle o bölgenin tahriri yapıldı yani vergi sistemi ve yeni kanunlar getirilirdi. Bunların yanı sıra iskân düzenlemeleri de yapıldı. Bu iskânların

bazısı insanların kendi rızası ile yapılır bazıları ise iskâna tabi tutulan bölge halkının onda biri yani on haneden bir hane olmak üzere “sürgün” yöntemi ile olurdu. Bu insanlar belli bir süre vergilerden muaf tutulurdu ve onlara yeni yerlerinde mülkler verilirdi. Kıbrıs’ın fethinden sonrada bu sistem burada uygulandı. Teşvik içinse Kıbrıs’ın güzel iklim koşulları ve zirai verimliliğinden halka bahsedildi. (Savrun, 2018, s.10-11). Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu, üç yüz yıllık Katolik Latin baskısından Ortodoks ada halkını kurtarmış ve kiliselerine serbestlik tanımıştır.(Hill, 1952, s.25). Türklerin Kıbrıs’a gelmeleri ada halkına hasret kaldıkları huzura can verdi.(Çevikel, 2000, s.22). Türklerin ada halkına tanıdıkları özgürlükler hayallerinin bile ötesindeydi. Venedik döneminde aynı dine mensup ama farklı mezhepten olmalarından ötürü çekmedikleri zulüm kalmamıştı. Kiliselerine bile gidememişler ve kilisenin bütün malları ve yetkileri bu dönemde ellerinden alınmıştır. Türkler ise Kıbrıs halkına her türlü özgürlüğü tanımıştır.(Turhan, 2008, s.258).

Öte yandan, Kıbrıs’ın fethedildiği dönemde Kıbrıs Başpiskoposu sürgündedir. Başpiskopos ’un sürgün haline son verildi ve Ortodoks Kilisesi’nin başına getirildi. Hatta bir sonraki yüzyılda yani 1660 yılında Kıbrıs Başpiskoposuna ilk defa Bizans İmparatoru Zeno (M.S. 474-491) tarafından tanınan ancak Lüzinyan döneminde yasaklanan asa taşıma ve kırmızı mürekkepli imza atma hakkı bile tanınmıştır. Ayrıca Başpiskoposlara vergi ve bağış toplamanın yanı sıra cemaatlerinin de sözcüsü olma hakkı verildi.(Hakeri, 1993, s.254) On sekizinci yüzyılın ortalarında 1754 yılındaki bir ferman ile Kıbrıs Başpiskoposları daha geniş haklara sahip olmuşlardır. Bu kişiler artık cemaatlerinin resmi temsilcisi durumundadırlar ve Bab-ı Aliye’ye doğrudan başvurabileceklerdir. Bunlardan daha da önemlisi ise Osmanlı’nın eğitimde özgürlük ve özerklik ilkesini bütün milletlere tanınması sebebiyle kilise, Kıbrıs Hristiyan halkının eğitimde büyük bir serbesti kazanmıştır.(Toluner, 1997, s.9).

Böylelikle Kilise hem toplumsal bir güç hem de ekonomik bir güç haline geldi (Alasya, 1969, s.131), fakat maalesef bu gücü Eski Yunan’dan gelme sevdalarına ve hayallerine uyguladılar. (Toluner, 1997, 11, Savrun, 2018, s.12) Bu nüfuz artışı ile ilgili olarak Alman tarihçi ve arkeolog Franz George Maier şunları söylüyor: “Kıbrıs, sözde Kaptan Paşa’nın atadığı bir beyin idaresi altında olmakla birlikte, aslında Rum Başpiskoposu ve yardımcı piskoposları tarafından yönetilmekteydi.” (Maier, 1968, s.120, Savrun, 2018, s.s13). Bu konu hakkındaki bir diğer çarpıcı yorum ise Britanyalı asker, tarihçi ve yazar Sir Harry Luke, şu cümleyle dile getiriyor:

“Tarihin hayret verici bir şekilde tersine dönüşüdür ki 300 yıl mağlup şekilde yattıktan sonra Türkler tarafından canlandırılan Ortodoks Başpiskoposluğunun başındaki Kıbrıs Başpiskoposu. On yedinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar olan süre içinde Ada üzerinde en yüksek güç ve iktidarı ele geçirmiş ve bir zaman içinde Türk paşasından daha büyük nüfuza sahip olmuştu.” (Luke, 1969, s.17).

Yukarıda yazılanlardan da anlaşılacağı gibi Kıbrıs sosyal, kültürel, hukuki, ekonomik ve her yönden daha özgür ve düzenli bir sisteme kavuştu. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki bütün kurumlar burada da icraat göstermeye başladı. Gayrimüslimlere uygulanan “Millet Sistemi” Kıbrıs Ortodoks Cemaati ve diğerlerine her türlü askeri, dini ve iktisadi ayrıcalıkları tanıdı. Öte yandan, Osmanlı’nın meşhur “vakıflar yönetimi” de adada faaliyet gösterdi. Her ne kadar bu vakıflar zaman zaman sekteye uğrasa da eserleri günümüze kadar süre gelmiştir. Osmanlı’nın hüküm sürdüğü birçok coğrafyada olduğu gibi Kıbrıs’ta da bu vakıf eserlerini görmek mümkündür. Köprüler, yollar, çeşmeler, hanlar, camiler gibi eserler yapılmıştır. Bunların yanı sıra Larnaka ve Baf gibi şehirlere kaleler de yapılarak halkın can ve mal güvenliği de göz ardı edilmemiştir. Bugün bile bu eserlerin birçoğu ayaktaadır. Mezhep farkı olan Katolik-Latin dindaşlarının aksine Müslüman Türklerin adada bilfiil hüküm sürdüğü 308 sene içinde Ortodoks Kıbrıs halkına en ufak bir fenalıkları olamamıştır. (Savrun, 2018, s.13).

Ulusçuluk ve Megali İdea

Doğu Akdeniz, Osmanlı hâkimiyetinin ardından uzunca bir süre sakin kalmıştı. Ancak, daha sonraki yüzyıllarda Fransa ve İngiltere’nin gözlerini bu bölgeye çevirmesinden sonra bu durum değişti.(Akalın-Çelik, 2012, s.s21). On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa kıtası iki yöne doğru evrilmeye başladı. Fransa’da meydana gelen siyasal devrim(McNeill, 1994, s.457) liberal istikrar kazandırmanın olanaksız olduğunu kanıtlayan bir toplumsal- devrimci krizin sonuçları ve merkezileşmiş, bürokratik devlet örgütlerinin ortaya çıkışıyla biçimlendirilmiştir.(Skocpol, 2004, s.329).

İmparatorluk tebaasının bazı unsurları arasında gelişen ulusçuluk akımları hiç şüphesiz Batı Avrupa’nın düşünsel bir ürünüydü ve bunun etkileri Osmanlı İmparatorluğu’nda özgün bir hal aldı. Bu durumun ilk belirtileri, Batı kökenli ulusçuluktan çok, Osmanlı İmparatorluğu’nda din ile mevcut olan “millet” kavramıyla bağlantılı idi. Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan bu yana, Hristiyanlara ve diğer azınlıklara her daim

hoşgörü göstermişlerdir. Sınırlı bir özerkliği bulunan “millet” sistemi içinde, din temeline dayalı durum farklı kimliklerin yaşamasına izin verilmiş, hatta bu durum teşvik etmiştir.(McCharty, 1995, s.4-5).

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşanan bütün ayrılıkçı hareketler haliyle Kıbrıs’a da sıçradı. İngiltere’nin 1799 yılında Mısır’ı işgal etmesinden cesaret alan Kıbrıs Rum Başpiskoposu ve Kilise yetkilileri Türkler aleyhine çalışmaya başladılar. Sloganları da hazırды, sözde “Türk boyunduruğundan” kendilerini İngilizler kurtaracaktı. Halkı bu söylemlerle kışkırtarak, kendi cemaatlerine uyguladıkları kötü muameleyi Türklere yıkmaya çalıştılar. Ancak, tüm bu kötü girişimlere karşın halk, bütün felaketlerin ve içinde bulundukları acı durumun sebebinin Başpiskopos ve papazlar olduğunu ifade ederek, onları açık şekilde suçladılar. (Yalçınkaya, 1999, s.332.) Yunanlar tarafından “Megali İdea” düşüncesi ortaya atılınca değin, Kıbrıs halkı Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliği altında barış içinde yaşamıştı.(Tuncer, 2012, s.27).

Kimi tarihçilere göre Megali İdea’nın kökenleri İstanbul’un 1204’deki Haçlı Latin istilasına dayanır, kimilerine göre de 1453 İstanbul’un fethine dayanır. Ancak şu bir gerçek ki Megali İdea’nın en büyük hedefi ve rakibi Türkiye olmuştur. 1360’da bütün günümüz Yunanistan coğrafyasının Osmanlı İmparatorluğu tafafından fethedildikten sonra beş asır sonra 1830’da Rus ve İngiliz destekli Mora (Yunan) isyanıyla Osmanlı’dan ayrılmıştır. Yunan milliyetçilerinin Megali İdea fikrini yani Büyük Ülküsünü yeniden ortaya atan Yunanlı yazar Rigas Ferreros’dur. 1791 yılında Bükreş’te ilk Megali İdea haritasını çizdi daha sonra ise 1796’da Viyana’da bastırarak Yunanca konuşulan bölgelere dağıtmıştır. Ancak Osmanlı Devleti’ne en büyük zararlar 1810’dan sonra başladı. Rus Çarı I. Nikola’nın emriyle Karadeniz Odesa’daki yazlık sarayında toplanan Çar’ın başyaveri Alexandr İpsilanti, Fener Rum Patrikhanesi’nde memur Diyamandis İpsilanti ve Bulgar Çakalof İncil ve silahın üzerine yemin ederek Etniki-Eterya (Azınlıklar Birliği) örgütünü kurdular. Megali İdea’nın ise 11 hedefi bulunmaktadır. Bunlar; sırasıyla Yunanların tam istiklal sağlaması (1830), Girit’in Yunanistan’a ilhakı (1908), Batı Trakya ve Selanik’in ilhakı (1912), Ege Adalarının ilhakı (1913), On iki Ada’nın ilhakı (1947), Bozcaada ve Gökçe Ada, Batı Anadolu, Pontus Rum, Kıbrıs, İstanbul ve Arnavutluk’un Epir bölgesidir.

Megali İdea ortaya atıldığından beri, Yunanistan’ın değişmez politikası olmuştur, eskiden Türk bölgesi olan şimdi de Arnavutluk’a bağlı Epir hariç diğer bütün hedefler

Türkiye'nin eski ve şu anki topraklarıdır. Yunanistan'ın milli politikasının değişmez formülü ise; en azılı düşman Türkiye'dir. Türkiye'nin aleyhine olan her şey desteklenir ve düşmanımın düşmanı dostumdur şeklinde özetlenebilir. (Kalelioğlu, 2016, s.178-179).

Buraya kadar olan bölümde Kıbrıs'ın kısa tarihine ve milliyetçilik akımlarıyla Yunanlar arasında yeniden ortaya çıkan Megali İdea'nın ne olduğunu ve hedefinde Türkiye'nin bulunduğu değinmeye çalıştık. Şimdi ise son dönemlerde dünyanın gözünü Doğu Akdeniz'e çeken enerji keşiflerinin yol açtığı yeni durum ve uluslararası gelişmelere değineceğiz.

AB'nin Yeni Enerji Koridoru Arayışı ve Rusya

İngiltere'nin eski Başbakanlarından Anthony Eden 1956 tarihinde Norwich'te yaptığı konuşmada “Kıbrıs olmazsa, petrolümüzün geldiği kaynağı koruyacak tesislerimiz olmaz. Petrol olmazsa, İngiltere’de işsizlik ve kıtlık olur. Bu kadar basit.” diyor (James, 2002, s.11, Savrun, 2018, s.149.). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Avrupa Birliği ülkeleri eski Sovyet Bloku enerji kaynakları bakımından zengin ülkelerden güvenli gaz ve petrol ithal etmeyi ve böylece Körfez ülkelerine olan enerji bağımlılıklarının azalmasını umuyorlardı. Böylece, 17 Aralık 1991’de Hollada’nın eski Başbakanı Ruud Lubbers’in önderliğinde Avrupa Enerji Topluluğu’nun önerisi ile eski Sovyet ülkeleri ve Rusya arasında Avrupa’nın enerji ihtiyacına yönelik “Avrupa Enerji Şartı” imzalandı.(Pascual, 2010, s.172). ABD ve Kanada da dâhil olmak üzere 58 ülke tarafından imzalanan bildirge, 1994’de imzalanan Enerji Şartı Antlaşması’na zemin hazırlamıştır. Batı’nın teknoloji ve sermayesine ihtiyaç duyan Rusya ve komşusu ülkeler ile enerjiye bağımlı olan Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu 51 ülke tarafından imza edilerek 1998’de yürürlüğe girdi. Enerji işbirliğini geliştirmede kabul gören hukuki bir yapının oluşturulması ihtiyacı sonucunda hazırlanan Enerji Şartı Antlaşması AB doğalgazın %30’unu, petrolün de %34’ünü Rusya’dan karşılıyor. Bu antlaşma enerji sektörü ile sınırlı olarak, enerji işbirliğinin çeşitli yönlerini, ticaret, enerji verimliliği, yatırım, rekabet, ulaştırma, çevre ve uyumsuzlukların çözümü bakımından bazı düzenlemeler getirdi. (Önk, 2010, s.49.) Avrupa Birliği, Rusya’yı şeffaf yönetim yapısına ve serbest piyasa kurallarına dayalı bir ortak Avrupa enerji alanı oluşturmaya ikna etmek istemekteydi. Bunu gerçekleştirebilmek için de, Rus boru hatlarının çok taraflı düzenlemelere tabi olacağı ve böylelikle Gazprom’un tekelinin kırılmasına sebep olacak Enerji Şartı Antlaşması’nı kilit bir rolde görmekteydi. Rusya Antlaşmayı 1994’te

imzalamasına karşın, Nisan 2004'te Rusya'ya dışarıdan etki olduğu ve antlaşmanın tamamen Rus ulusal çıkarlarıyla ters düştüğü gerekçesiyle Duma'nın gündeminden kaldırılmıştır.(Önk, 2010, s.50, Mozorov, 2008, s.47). Rusya Soğuk Savaş dönemi yenilgisini ve Yeltsin döneminin şaşkınlığını üzerinden yavaş yavaş atmaya başlamıştı. Çünkü Vladimir Putin dönemi ile birlikte yeniden küresel bir oyuncu haline gelmiştir. Putin'in iktidara geldiği 2000 yılından itibaren dikkat çekici bir şekilde uluslararası ilişkilerde etkinliğini artıran ülke, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi üyesi olmanın getirdiği avantajları sonuna kadar kullanmakla kalmamış, dünyanın farklı bölgelerindeki ülkelerle geliştirdiği ilişkiler sayesinde de geniş bir nüfuz alanı elde etmiştir. Avrasya derinliğine yaslanan ülkenin farklı bölgelerle geliştirdiği ilişkiler, yeni dönemde Putin Rusya'nın küresel gücünü ortaya koymaktadır. Bu çerçevede hemen yanı başındaki Avrupa Birliği (AB) ile ilişkiler başta olmak üzere, Putin'in yürüttüğü diplomasi kendi ülkesi ile birlikte yeni küresel sistemin de ipuçlarını vermektedir.(Mirzaliyeva, 2017, s.1).

Her ne kadar Rusya ile iş birliği konusunda AB'nin blok olarak davranması önemli bir faktör olsa da AB içindeki ülkelerin gruplaşması ikili ilişkileri etkileyen meselelerden biri olarak her dönem varlığını hissettirmiştir. Örneğin tarihî, ekonomik ve diğer birtakım siyasi sebeplerden dolayı Rusya ile Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi Avrupa'nın güneyindeki ülkelerle ilişkiler çoğunlukla olumlu bir seyir izlemiştir. Buna karşın, Rusya sınırına yaklaştıkça Avrupa ülkeleri ile Moskova yönetimi arasındaki ilişkiler hep sorunlu olagelmıştır. Bu genel tespit bir yana, özellikle 2000'li yılların ilk yarısında taraflar arasında ortaya çıkan en büyük sorun, AB'nin doğuya yani Rusya'ya doğru genişlemesi olmuştur. AB'nin izlediği politika Rusya'nın çıkarlarına ters düştüğü için ikili ilişkilerde tansiyon birden bire artmıştır (Mirzaleyeve, 2017, s.29-30).

Aslında bu durum tamamen 10 Ocak 2000 tarihli “Yeni Ulusal Güvenlik Doktrini ve 10 Temmuz 2000 tarihli “Yeni Dış Politika Doktrinine” dayanmaktadır. Ulusal Güvenlik Doktrininde; Rusya Federasyonu'nun varlığına, devletin ve toplumun güvenliğine yönelik her türlü iç ve dış tehdide karşı alınacak önlemlerin bir bütünü oluşturulmuştur.(Akgül, s.132- 133). ABD ile kontrollü gerilim siyasetini küresel rekabetin hemen her cephesinde ortaya koyan Putin yönetimi, özellikle Suriye ve Irak krizleri ardından Ortadoğu'da ortaya çıkan yeni güç dengelerini avantaja dönüştürmek istiyor. (Mirzaleyeve, 2017, s.1).

Levant Bölgesinde Yeni Doğalgaz Yatakları

Çalışmamıza konu olan Doğu Akdeniz üzerinden Ege ve AB'ye yeni enerji koridorunun fitili 2003 yılında ateşlendi. Bunun da başrolünde İsrail ile müttefikleri İngiltere ve ABD bulunmaktadır. Bu abartılı hattın adı ise Doğu Akdeniz Enerji Boru Hattı'dır. İsrail, Mısır, Lübnan hatta Irak ve Suriye üzerinden gelecek petrol ve doğalgaz G.K. R.Y. üzerinden Ege Adalarına uğrayarak Yunanistan üzerinden AB'ne dağılacaktır. Bu fikir ABD ve İngiltere'nin bölgedeki emellerine yok uygun görünmektedir (Karakurt-Akyener, 2017, s.1). 2003 yılında ise enerji devi Shell'in Nil Deltası'nda yaptığı sondaj araştırmalarında büyük hacimli doğalgaz yatakları keşfedildi ve enerji devleri gözlerini bölgeye diktiler.

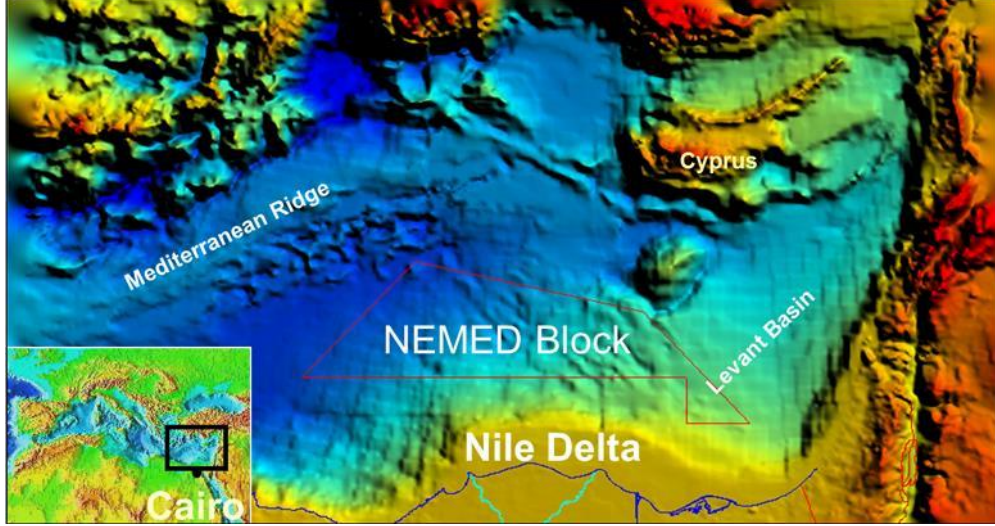
Bu projenin adı ise Kuzey Doğu Akdeniz Nil Deltası'dır (NEMED). Shell Şubat 2004'de üç sondaj daha yaptı ve iki büyük kaynak daha keşfetti. Bu rezervlerdeki doğalgaz hacmi ise yaklaşık 42 milyar m3 olarak belirtildi. 2011'e kadar da Mısır devleti Shell'e Akdeniz'de 15 yerde arama lisansı verdi, Nil Deltası'nda ise ruhsatları 2012'ye kadar uzattı.

NEMED projesi başta ABD'den olmak üzere dünyanın önde gelen enerji devlerinin bu bölgeye gelmesine vesile oldu (Gürel, Mullen, Tzimitras, 2013, p.1). Aşağıdaki şekillerden de anlaşılacağı üzere bölge ülkeleri de doğalgaz ve petrol ihtiyaçları için çeşitli çalışmalara ve ittifaklara yöneldiler. Hiç şüphesiz bunların başında İsrail geliyor.

Şekil 1. Shell Firmasının NEMED Pojesi Kapsamındaki Hidrokarbon Sondaj Bölgeleri

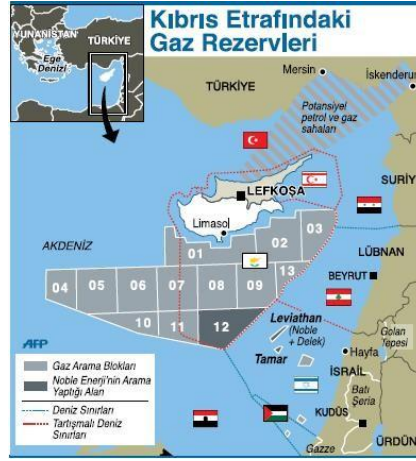
(<http://www.hidropolitikakademi.org/dogu-akdenizde-sular-isiniyor.html>)

Şekil 2. NEMED Bloku Sismik Kabartma Haritası

(<http://www.smfletcher.com/ProjectSummary/Audit.htm>)

İsrail de Arap ülkelerine olan bağımlılığını azaltmak için 1960'larda ilk çalışmalarına başladı. Küçük ama hatırı sayılır bir oranda ilk doğalgaz keşiflerini 1999 yılında Noah (Nuh) bölgesinde gerçekleştirdiler ve bunu Mari-B bölgesinde Şubat 2000'de buldukları bir başka rezerv takip etti. Daha geniş kaynaklara ise Ocak 2009 yılında ulaştılar. Amerikan Nobel Energy ile İsrail enerji şirketleri Avner Oil, Derek Drilling, Isramco ve Dor, Tamar 1 ve Mart ayında da Dalit 1 adını verdikleri bölgede büyük bir rezerv keşfettiler. Yaklaşık 255 milyar m³ oranındaki doğalgaz yatağı İsrail'in 20 yıllık gaz ihtiyacını karşılayacak büyüklükteydi. Ancak en büyük keşif ise Ekim 2010'da Leviathan blokunda Ekim 2012'de gerçekleşti. Doğalgaz hacmi ise 491 milyar m³'tü.(Gürel, Mullen, Tizimitras, 2013, p.2).

Şekil 3. Kıbrıs Etrafındaki doğalgaz Rezervleri ve İsrail'in Doğalgaz Yatakları

<http://iletisim.ieu.edu.tr/univers/?p=28402>

Yukardaki şekillerden de anlaşılacağı üzere, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi on yıllardır hak ve hukuk tanımazlıklarına bir yenisi daha ekledi. Her alanda Kıbrıs Türkünü yok sayan anlayışlarına da bu sefer de Türkiye'nin de münhasır ekonomik alanı, karasuları ve kıta sahanlığını da gasp ederek Yunanistan'ın da desteğiyle yeni olaylara imza attılar. 2006 yılında uluslararası antlaşmalara bakmaksızın 51 bin km² bir alanda ve 13 ayrı parselde doğalgaz ve petrol arama lisansını orduları güçlü ülkelere ihaleye çıkardılar. Bu parsellerden 7 bin km²'si direk olarak Türkiye'nin haklarına taciz iken, 43 bin km²'lik alanda ise Kıbrıs Türkünün hakları hiçe sayılmaktadır.(Güler, Mullen, Tzimitras, p.3). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye verdiği ruhsat bölgesi ve Rum Yönetimi ile doğrudan veya dolaylı olarak ihtilafli bölgeler aşağıda kırmızı renk ile belirtilmiştir. Bu ihlaller yeni değildir. Rum Yönetiminin garantörü Yunanistan Ege'de, Rumlar ise Doğu Akdeniz'de uluslararası antlaşmaları sürekli ihlal ede gelmişlerdir.

Şekil 4. G.K. R.Y.'nin Enerji Şirketlerine Ruhsat Verdiği 13 Parsel ve Türkiye ile İhtilafı Bölgeler

<http://www.denizhaber.com.tr/rumların-ve-tpaonun-haritaları-cakısıyor-haber-39314.htm>

Ege'de Türk-Yunan Kıta Sahanlığı ve Karasuları Sorunu

Ege Denizi adı meçhul olmakla birlikte çok eskilere, antik çağlara dayanmaktadır. Bu adın Mitolojide oğlunu kaybettiğini sanarak kendisini sarp kayalıklara bırakan Attikya Kralı Aigeus'dan türediği söylenir. Daha sonraları Doğu Roma (Bizans) ve Osmanlı dönemlerinde ise Adalar Denizi olarak bilinir. Türkiye'de ise 1940'lı yıllarda ise resmi kayıtlara Ege adıyla geçmiştir. (Güler, 2007, s.157-158). Yunan devleti daha önce de değindiğimiz gibi Megali İdea hedefinden hiç sapmamış sadece metot değiştirerek Türkiye'nin zayıf anlarında hep silah kullanmamış ancak Kıbrıs mağlubiyetinden sonra politikasını değiştirerek terör örgütlerini kullanmak istemiştir. Ege Denizinde ise 1923 Lozan ve 1947 Paris Antlaşmalarını hep ihlal etmiştir. (Kalelioğlu, 2016, s.179).

Kıta sahanlığı terimi aslında coğrafyacılar ve jeologların kullandıkları teknik bir terimdir. Basit anlamı kıyı devletinin kara ülkesinin denizin altında süren doğal uzantısına verilen addır. Hukuksal anlamda kıta sahanlığı kavramı II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmıştır. 1945 yılında Truman Bildirisi ile ön plana çıkan ve kısa bir

sürede diğer devletler tarafından da kabul gören kıta sahanlığı kavramı ilk kez 1958 tarihli Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Ancak teknolojik gelişmeler mevcut antlaşmayı yetersiz kılmış, Üçüncü Deniz Hukuku Konferansındaki yoğun ve uzun tartışmaların ardından 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinde farklı bir tanım ile revize edilerek kabul edilmiştir.(Işık, 2010, s.1-3). Buna göre kara sularının bittiği noktadan deniz dibine 200m derinlikteki kıtanın tabii uzantısı olan deniz dibi zenginliklerini işletme hakkıdır. Yunanistan ise Deniz Hukukunu hiçe sayarak sınırı adalardan almakta ve Türkiye'nin tabii uzantısı olan deniz dibi yataklarındaki madenlerden hak iddia etmektedir.(Kalelioğlu, 2016, s.181).

Kara suları sorununda ise Lozan'da belirlenen ana karadan denize doğru 3 mil olan hakları Yunanistan ihlal etmektedir. 1940'lara doğru tek taraflı olarak kara sularını 6 deniz miline çıkarmış, Türkiye 1964 yılına kadar bu konuda sessiz kalmıştır. Yunanistan bu tarihte Ege'de petrol aramaya başlayınca Türkiye de kara sularını 6 deniz miline çıkardığını ilan etmiştir. 12 Eylül İhtilalinde ise Türkiye'deki iç karışıklıklardan faydalanmak için Yunanistan kara sularını 12 mile çıkardığını ve bunu yaparken de ana karadan değil de adalardan aldığını belirtmiştir. Ancak dönemin Başbakanı Bülent Ulusu "Bu durumu savaş sebebi sayarız!" demecinden sonra Yunanistan bu kararını uygulayamamıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın kara sularına göre, Ege Denizi'ndeki kontrol oranları şöyledir: Kara sular 6 mil olursa Türkiye Ege'de %9, Yunanistan %35, açık deniz ise %56 oranında olurken, 12 mil olduğunda Türkiye %10, Yunanistan %64, açık deniz %26 oluyor. (Kalelioğlu, 2016, s.180-181).

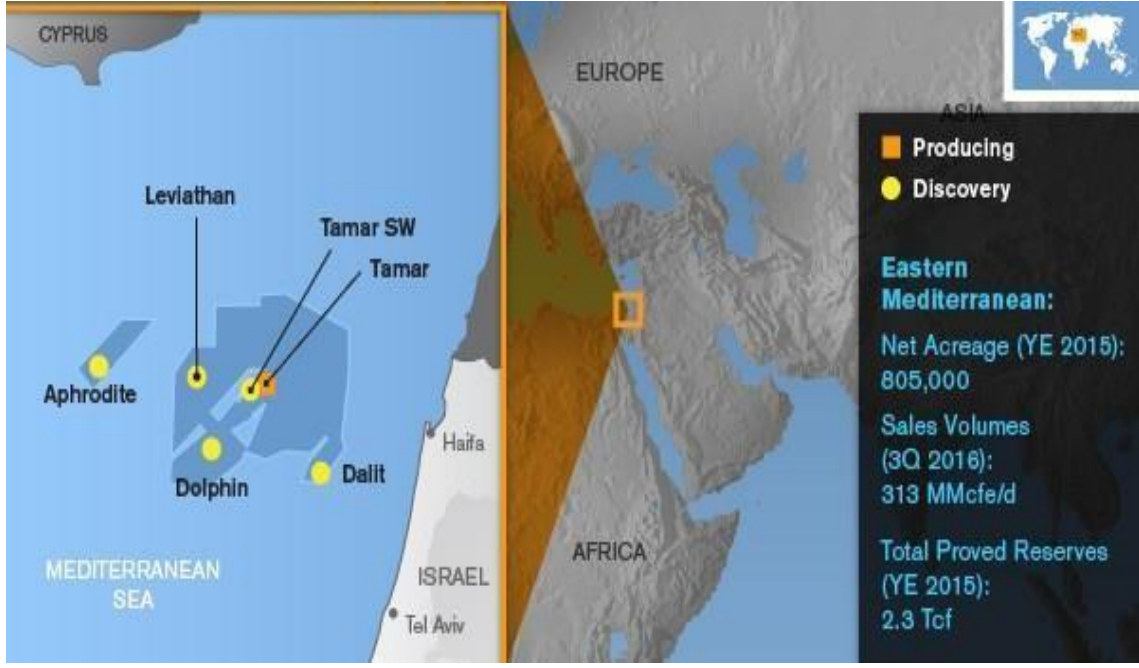

Şekil 5. 12 Deniz Mili Durumunda Yunanistan'ın Ege ve Akdeniz'deki Muhasır Ekonomik Bölgesi <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rum-tvsi-yayinladi-iste-kafalarindaki-skandal-harita-40757803>

Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik politikalarını, sadece Türkiye'nin artan önemine karşı alınan bir tedbir ya da Türkiye'yi zayıflatmak olarak görmek ve izah etmek yetersizdir. Politikalarının temel sebeplerinden biri bu olmakla beraber, daha da önemlisi, Yunanistan'ın XIX. yüzyıldan beri takip ettiği geleneksel genişleme ve yayılmacı emperyalist politikadır. Yani Helenizm veya Megali İdea'dır.(Güler, 2007, s.141).

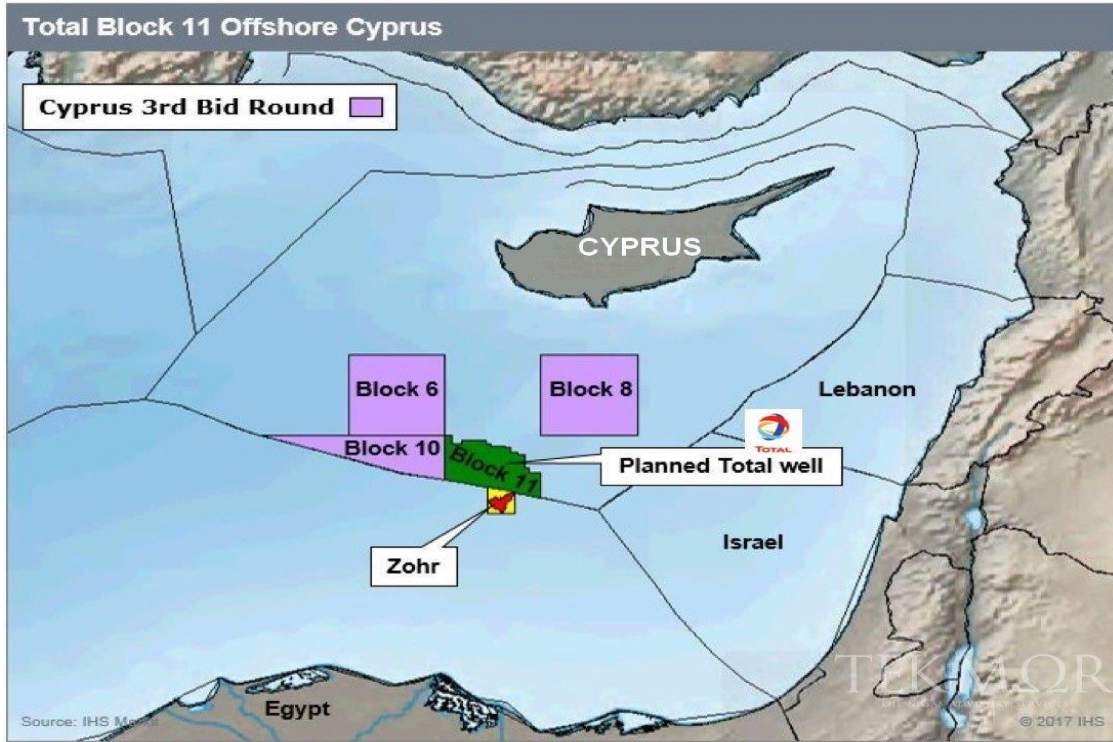
İsrail, G. K. R.Y. , Yunanistan ve AB Enerji Boru Hattı

2006 yılında Kıbrıs Rum Yönetimi'nin uluslararası hukuku ve Kıbrıs Türklerinin ekonomik haklarını yok sayarak ve Türkiye'ye de düşmanlık güdere Akdeniz'de 13 parselde dünyanın önde gelen enerji şirketlerine sondaj ruhsatı verdiğiine değinmiştik. Özellikle de bu şirketler ordusu güçlü devletlere mensuptu. Örneğin İtalyan şirketi Eni, Amerikan şirketi Noble, İsrail şirketi Delek, Rus şirketi Gazprombank, Fransız şirketi Total bunlardan bazılarıdır. Ancak en büyük keşif Afrika ve Ortadoğu'daki en büyük yabancı enerji şirketi İtalyan Eni ve Fransız Total tarafından yapıldı. Aprodithe (Afrodit) ve Zohr bölgesi adını verdikleri 11. ve 12. Parsellerde çok büyük doğalgaz yatakları keşfettiler ve bu alan İsrail'in Leviathan bölgesiyle bitişik durumdadır.(Gülen, Mullen, Tzimitras, s.4-5).

Şekil 6. Doğuakdeniz’de Aphrodite, Leviathan ve Diğer Doğalgaz Yatakları

<https://twitter.com/usenergystream/status/656140811030106112>

Şekil 7. Zohr Doğalgaz Rezervi

<http://agora-dialogue.com/2017/01/11/totals-offshore-cyprus-block-11-could-rival-egypts-zohr-natural-gas-discovery-increasing-investment-and-competition-in-region-ihsmarkit-says/>

Bu keşifler hiç şüphesiz en çok AB'ni sevindirmiştir, çünkü iç kaynakların, birliğin tamamına yetecek seviyede olamaması ile büyük oranda enerji ithalatı yapan AB, yıllar içinde yaşanan siyasi genişlemesinin de etkisiyle doğalgaz ve petrol her zamankinden daha çok ihtiyaç duymaktadır. Zaman içinde Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığı korkunç seviyelere ulaşmıştır. Öte yandan sahip olduğu büyük enerji kaynaklarını süper güç olma yolunda sürekli bir tehdit olarak kullanan Rusya, ne zaman kendisi aleyhine bir karar alınsa bu durumu bir koz olarak kullanmaktadır. Bugüne kadar Türkiye AB açısından Orta Doğu ve Hazar'daki alternatif kaynaklar için güvenli tedarikçi transit ülke konumunda olmuştur.(Önk, 2010, s.2). Ancak İsrail'in Levant bölgesindeki doğalgaz keşfi bütün dengeleri alt üst edecek gibi görünmektedir. İsrail yanına Kıbrıs Rum Yönetimi ile Lübnan, Mısır ve hatta Irak ve Suriye'yi alarak, Akdeniz'e akması planlanan petrol ve doğalgaz kaynaklarını Girit'e, diğer Ege Adalarına ve Yunanistan üzerinden nihayet Avrupa'ya olmak üzere Doğu Akdeniz enerji boru hattı projesini hayata geçirmek istemektedir.(Karakurt, Akyener, 2017, s.12)

Şekil 8. Doğu Akdeniz'den AB'ye Planlanan Enerji Boru Hattı Haritası

Kaynak: <http://cyprus-mail.com/2017/07/02/challenges-east-med-pipeline/>

Sonuç

Bilindiği gibi Yunanistan ve haliyle Kıbrıs Rumlarının milli politikasını Megali İdea üzerine inşa etmiştir. On bir maddelik hedeflerinin onu da Türkiye üzerinedir. Ne yazık ki bu hedeflerden birçoğunu Batı'nın da yardımlarıyla gerçekleştirmiştir. Kalelioğlu, (2018, s.71). İsrail'in bölgedeki yeni enerji keşiflerinin de etkisiyle düşmanınım düşmanı benim dostumdur mantığı ile olaya yaklaşmaktadır. Türkiye ile yaşadığı 1974 Kıbrıs mağlubiyeti başta olmak üzere, Ege Adaları, kara suları, kıta sahanlığı ve bunun gibi daha birçok alandaki sorunlarda dünyanın güçlü devletlerini de yanına çekerek Türkiye'yi ekonomik, siyasi ve askeri alanda köşeye sıkıştırmak istemektedir. Bu durum tam da Yunanistan'ın yüzyıllardır Türkiye'ye uyguladığı Megali İdea politikasına uygundur. Türkiye'nin son yıllarda PKK, PYD, YPG, DAESH ve FETÖ gibi terör örgütleriyle uğraşmasını fırsat bilerek bir takım tahrik edici hamlelerde bulunup her fırsatta Yunan yetkililerin Türkiye aleyhinde demeçler vermesi bunun en açık örneğidir. Ayrıca son on beş senede Ege'deki on sekiz ada ve bir kayalığı işgal etmesi Türkiye açısından katlanılır bir durum değildir. Doğu Akdeniz'deki doğalgaz keşiflerinde ise Türkiye ve İsrail arasında son yıllardaki gerilimden de faydalanarak bu durumdan kendilerine pay çıkarmak istemektedirler.

Öte yandan, AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığının da bu proje ile büyük oranda önüne geçileceği planlanmaktadır. Özellikle de Putin dönemiyle eski caydırıcı günlerine ve yeniden emperyalist gücüne kavuşan Rusya'yı önlemek isteyen Batılı ülkeler bu projenin en tabii takipçisi ve destekçisi olacaklardır. 1990'lardaki gücünü yavaş yavaş yitiren ABD bir yandan Pasifik'te Çin ile boğuşurken, diğer yanda Rusya ile yeniden Soğuk Savaş yıllarına dönüyor gibi. Her ne kadar ABD bunu istemese de Rusya ve Çin'in eski Soğuk Savaş günlerine dönmek istedikleri aşikârdır. Dünyamız yeniden iki kutuplu bir sisteme doğru gitmektedir. Türkiye ise elbette bu durumdan nasıl avantajlı ve daha güçlü bir konuma geleceğini planlıyordur. Ancak şu bir gerçek ki çalışmamızda sürekli vurgulamaya çalıştığımız gibi Yunanistan'da hangi hükümet gelirse gelsin tek bir milli politika vardır. O da Megali İdea'dır ve bunun da en büyük rakibi ve düşmanı Türkiye ve Türker'dir

Kaynakça

- Akalın, D., Çelik, C. XIX. (2012). Yüzyılda Doğu Akdeniz’de İngiliz-Fransız rekabeti ve Osmanlı Devleti. *Turkish Studies, International Periodical for The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), Ankara
- Akgül, F. (2007). Rusya’nın Putin dönemi avrasya enerji Politikaları’nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri. *Dergi Park*, Ankara.
- Alasya, H. F. (1969). Osmanlı Hükümeti tarafından Ortodoks kilisesine verilen imtiyazlar. *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri*. Ankara.
- Bozkurt, İ. (2009). Kıbrıs’ın Tarihine Kısa Bir Bakış. (Ed) Ülger, K. İ., Efegil, E. *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*. Ankara.
- Çay, A. (1989). *Kıbrıs’ta Kanlı Noel 1963*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. Ankara.
- Çevikel, N. (2000). *Kıbrıs Eyaleti (1750-1800)*. Gazimagosa.
- Denктаş, R. R. (1988). *The Cyprus Triangle*. London.
- Florini, A. (2010). *Global Governnace and Energy*. (Ed) Pascual, C., Elkind, J. *Energy Security: Economics Politics, Strategies and Implications*. The Brookings Institution, Washington.
- Gazioğlu, A. C. (1994). *Kıbrıs Tarihi, Türk Dönemi (1570-1878)*. Lefkoşa.
- Güler, A. (2007). *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*. TÜR KAR. Ankara.
- Gürel, A. Mullen F., Tzımitras, H.. (2013). *The Cyprus Hydrocarbons Issue: Context, Positions and Future Scenarios*. Prio Cyprus Centre, PCC Report 1/2013. Oslo.
- Hakeri, B. (1993). *Başlangıcından 1878’e Dek Kıbrıs Tarihi*. Ankara.
- Hill, G. H. (1952). *A History of Cyprus IV*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Işık, N. G. (2010). *Kıta Sahanelığı, Hukuki Rejimi ve Ege Denizi Uyuşmazlığı*. Dokuz Eylül Yayınları. İzmir.
- James, A. (2002). *Keeping The Peace in the Cyprus Crises of 1963-64*. Palgrave. Newyork.
- Kalelioğlu, O. (2016). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*. Pelikan Yayınları. Ankara.
- Kalelioğlu, O. (2018). *İşte Gerçek Psikolojik Harp*. Hipokrat Kitabevi. Ankara.
- Luke, S. H. (1973). *A Potrait and An Appreciation*, London.
- Luke, S. H. (1969). *Cyprus Under the Turks 1571-1878*. London.
- Karadut, N. Akyener, O. (2017). *Cyprus Energy Corridor*. TESPAM. Ankara.
- Maier, G. F. (1968). *Cyprus From the Earliest Time to the Present Day*. (Çev). George, P. London.

- McCharty, J. (1995). *Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanları Karşısında Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi 1821-1922*. (Çev). Umar, B. İnkılap Yayınları. İstanbul.
- McNeil, W. H. (1994). *Dünya Tarihi*. (Çev). Şenel, A. İmge Yayınları. Ankara.
- Mirzaliyeva, F. (2017). Putin Dönemi Rus Dış Politikası. *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. Araştırma 43*. İstanbul.
- Mozorov, V. (2008). Energy Dialogue and the Futur of Russia: Politics and Economics in the Struggle for Europe. (Ed). Aalto P. *The Russian Energy Dialogue*. Ashgate. Hampshire.
- Önk, F. Ö. (2010). *Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliği ve Türkiye'nin rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler, Ankara.
- Uçarol, F. (1978). *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı İngiliz Antlaşması Ada'nın İngiltere'ye Devri*. İstanbul.
- Savrun, E. (2018). *1960 ve 1974 Yılları Arasında Türkiye ve İngiltere'nin karşılaştırmalı Kıbrıs politikaları*. Ankara: Hipokrat Kitabevi.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler, Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Biz Çözümlemesi*. (Çev). Türközü, S. E. Ankara: İmge Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivi Daire Başkanlığı. (2000). *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfus- Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*. Yayın Nu:43. Ankara.
- Turhan, T. (2008). Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57, Ankara.
- Toluner, S. (1997). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*. İstanbul.
- Tuncer, H. (2012). *Kıbrıs Sarmalı, Nasıl Bir Çözüm?*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

İnternet

- <http://www.hidropolitikakademi.org/dogu-akdenizde-sular-isiniyor.html>
- <http://www.smfletcher.com/ProjectSummary/Audit.htm>
- <http://iletisim.ieu.edu.tr/univers/?p=28402>
- <http://www.denizhaber.com.tr/rumların-ve-tpaonun-haritaları-cakisiyor-haber-39314.htm>
- <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rum-tvsi-yayinladi-iste-kafalarindaki-skandal- harita-40757803>
- <https://twitter.com/usenergystream/status/656140811030106112>

- [http://agora-dialogue.com/2017/01/11/totals-offshore-cyprus-block-11-could-rival- egypt's-zohr-natural-gas-discovery-increasing-investment-and-competition-in-region- ihs-markit-says/](http://agora-dialogue.com/2017/01/11/totals-offshore-cyprus-block-11-could-rival-egypts-zohr-natural-gas-discovery-increasing-investment-and-competition-in-region- ihs-markit-says/)
- <http://cyprus-mail.com/2017/07/02/challenges-east-med-pipeline/>
- <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/02/trump-is-preparing-for-a- new-cold-war/554384/>